



مستفای الملک بیات
مصطفی قلی بیات

بانی کثرت و زنی نو در ایران

Mostafa Gholy Bayat
"Samsam ol-Molk Bayat"

Founder of Modern Agriculture in Iran

نویسندگان: دکتر علی اکبر سیاسی، احمد حسین عجل، نظام وفا، سعید نفیسی
عبدقی و زری، حمید صادق نوبی

Authors: Dr. Ali Akbar Siassi, Mr. Ahmad Hussein Adl, Mr. Nezam Vafa
Mr. Saied Nafisi, Mr. Ali Naghi Vaziri, Mr. Hamid Sadegh Nodari

مترجم: امیرعلی سیاسی
Translator: Amir Ali Siassi

مصطفی قلی بیات

«صمصام الملک»

۱۳۱۶-۱۲۶۷

بانی کشاورزی نو در ایران

مصطفی قلی بیات

«صمصام‌الملک»

۱۲۶۷ - ۱۳۱۶

بانی کشاورزی نو در ایران

نویسندگان: علی‌اکبر سیاسی، احمد حسین عدل

سعید نفیسی، نظام وفا، علینقی وزیری، حمید صادق نوبری

عنوان و نام پدیدآور	:	مصطفی قلی بیات، صمصام الملک ۱۳۱۶-۱۲۶۷: بانی کشاورزی
نودر ایران/ نویسندگان علی اکبر سیاسی... [و دیگران].	:	
مشخصات نشر	:	تهران: اتاق آبی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	۸۰ ص. ۵/۲۱۰۵/۱۴۰: ۵/۳۵ م.
شابک	:	۷-۶۴-۵۵۹۰-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	زبان: انگلیسی-فارسی.
یادداشت	:	نویسندگان علی اکبر سیاسی، سعید نفیسی، علینقی وزیری،
احمد حسین عدل، حمید صادق نوبری.	:	
عنوان دیگر	:	بانی کشاورزی نو در ایران.
موضوع	:	بیات، مصطفی قلی، ۱۲۵۶ - ۱۳۱۶.
موضوع	:	مدرسان -- ایران -- سرگذشتنامه
	:	College teachers -- Iran -- Biography
	:	مدرسان -- ایران -- مقاله ها و خطابه ها
	:	College teachers -- Iran -- Addresses, essays, lectures
	:	کشاورزی پایدار - ایران
	:	Sustainable agriculture -- Iran
شناسه افزوده	:	سیاسی، علی اکبر، ۱۲۷۴ - ۱۳۶۹.
رده بندی کنگره	:	۱۷۷۸/۴LB
رده بندی دیویی	:	۳۷۱/۱۲۰۹۵۵
شماره کتاب شناسی ملی	:	۹۳۹۶۴۶۲
اطلاعات رکورد کتاب شناسی	:	فیا



مصطفی قلی بیات (صمصام الملک)

بانی کشاورزی نو در ایران

نویسندگان: علی اکبر سیاسی، سعید نفیسی، علینقی وزیری و...

گرافیک جلد: مونا امین پور

ناشر: اتاق آبی

تلفن، واتس اپ و تلگرام:

۰۹۱۹۰۲۸۰۷۹۹ - ۰۹۱۲۳۲۴۲۳۲۸

چاپ و صحافی: پردیس دانش

چاپ یکم: ۱۴۰۲، تیراژ: ۲۰۰

شابک: ۷-۶۴-۵۵۹۰-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۸۰ هزار تومان

فهرست

- ۷ پیش‌گفتار
- ۱۱ علی‌اکبر سیاسی، رئیس دانشگاه تهران
- ۱۱ نگاهی کوتاه به زندگی و خدمات مصطفی قلی بیات
- احمد حسین عدل، وزیر کشاورزی
- ۱۵ مرگ بیات (شعر)
- نظام وفا
- ۱۷ یادداشت سعید نفیسی، استاد دانشگاه
- ۲۱ احوال و اخلاق مصطفی قلی بیات
- علینقی وزیری، استاد دانشگاه
- ۳۷ خدمات صمصام‌الملک بیات به کشاورزی ایران
- مهندس حمید صادق نوبری

پیش گفتار

مجسمه مصطفی قلی بیات

علی اکبر سیاسی، رئیس دانشگاه تهران

این رساله که امروز به مناسبت افتتاح مجسمه مرحوم مصطفی قلی بیات انتشار می یابد معرف احوال و اخلاق و نمودار زندگی شخصی و اجتماعی آن مرحوم است. آقایان محترمی که آن را انشاء کرده اند همه از دوستان و همکاران نزدیک او بوده اند و برای اظهار نظر در باره آن مرد بزرگوار از هر حیث دارای صلاحیت هستند. اینک لازم می داند از این آقایان و همچنین از همه کسانی که دعوت دانشگاه را پذیرفته و در تهیه این مجسمه و تأمین مخارج آن ما را یاری فرموده اند قدردانی و سپاسگزاری کند.

فکر تهیه این مجسمه و نصب آن در دانشکده کشاورزی که موجودیت خود را مرهون مساعی دائمی و خستگی ناپذیر مرحوم بیات است از همان فردای فوت او در خاطر معتقدان آن مرحوم خطوط کرد و مکرر بر زبان ها جاری شد، ولی تقدیر این بود که افتخار اجرای این نیت خیر نصیب دانشگاه تهران شود. از این رو پس از الحاق دانشکده کشاورزی به دانشگاه اندیشه مزبور قوت گرفت و سرانجام در زمانی کوتاه که به يك سال هم نمی رسد به صورت عمل درآمد.

یکی از جمله اموری که دانشگاه تهران پس از تحصیل استقلال یعنی از سال

۱۳۲۱ به این طرف مورد توجه قرار داده تشویق و قدردانی از بزرگانی است که در راه علم و هنر و فرهنگ کشور مصدر خدمات برجسته بوده‌اند، خواه در قید حیات باشند یا نباشند. از این رو در سال ۱۳۲۳ خدمات فرهنگی و بهداشتی استاد گرامی محترم آقای دکتر امیر اعلم را مورد ستایش قرار داد و بیمارستان سابق نسوان را به نام ایشان موسوم نمود و در تاریخ‌های خرداد ۱۳۲۵ و اردیبهشت ۱۳۲۶ به افتخار استادان ارجمند پورداد و عبدالعظیم قریب جشن‌های باشکوه برپا ساخت و منشوری مخصوص، حاکی از احساسات احترام‌آمیز دانشگاه به عنوان ایشان صادر کرد.

دانشگاه امروز از کسی تجلیل به عمل می‌آورد که ده سال پیش دنیا را ترك گفته ولی آثاری جاویدان از خود به یادگار گذاشته است. هیچ‌کس نیست که از خدمات اساسی مرحوم مصطفی قلی بیات نسبت به کشاورزی چیزی نشنیده باشد. شرح این خدمات همچنین مختصری از احوال و اخلاق آن مرحوم در این رساله از نظر خوانندگان خواهد گذشت. من در این مقدمه به یادآوری یکی دو صفت برجسته آن مرحوم که پیش از دیگر صفات او جلب توجه می‌کند قناعت می‌ورزم.

نخست صفت درستی پاکدامنی اوست. در تمام مدتی که من با آن مرحوم آشنایی و دوستی نزدیک داشتم - یعنی قریب به يك ربع قرن - کوچک‌ترین لغزشی در زمینه اخلاقی از او ندیدم.

صفت دیگر او عشق سرشار نسبت به ایران و به ترقی و تعالی مردم این سرزمین بود: همه نیروی مادی و معنوی او در این راه صرف شد. و هم در این راه بود که سرانجام جان خود را نثار کرد.

مرحوم بیات تمام اوقات را چنان مستغرق در خدمات عمومی بود که خویشتن را به کلی فراموش کرده بود.

نتیجه این فراموشی و غفلت از مصالح و منافع شخصی و زندگی خصوصی این شد که هرچند همواره شاغل مقامات مهم دولتی بود و با اینکه فرزند یکی از ثروتمندترین رجال ایران (مرحوم حاج سهم‌الملک عراقی) به شمار می‌رفت؛ پس از فوتش معلوم شد که قسمت مهمی از سهم الارث پدری را از دست داده و آنچه باقی گذاشته تقریباً برابر با قروض اوست. از این رو از طرف کسان او سال‌های متمادی فعالیت و تدبیر و دلسوزی لازم آمد تا فرزندانش که دو تن آن‌ها صغیر بودند از زیر بار قرض‌رهایی یابند و به زندگی خود سامانی دهند.

محروریت جامعه ایران از وجود مرحوم مصطفی قلی بیات و نظائر بسیار نادر او امروز بیش از هر زمانی محسوس و مورث تاسف و تحسر می‌باشد. ارزش افراد بشر هم مانند ارزش اشیاء نسبت به زمان و مکان متفاوت است. کشور ما شاید در زمان حاضر بیش از هر وقت به مردان پاکدامن از خود گذشته که عاشق خدمت به مملکت و مردم باشند نیازمندی دارد؛ از این رو مرگ نابهنگام مرحوم بیات ضایعه بزرگ جبران‌ناپذیر محسوب می‌شود. این‌که گفتیم نابهنگام، برای این است که آن مرحوم نسبتاً زود بدرود زندگی گفت و اگر امروز زنده بود هنوز شصت سال از عمرش نمی‌گذشت و وجود شریفش می‌توانست سال‌های متمادی دیگر مصدر خدمات و منشاء آثار گران‌بها واقع شود.

درود فراوان بر آن روان پاک باد.

در پایان این مقدمه باید از سازنده این مجسمه زیبا نیز یاد شود. استاد هنرمند آقای ابوالحسن صدیقی چنان که ملاحظه می‌فرمایید با نیروی استعداد و قریحه خود سنگ خارا را چون موم به صورت مطلوب در آورده و

روح مرحوم بیات را در آن دمیده است. این همه هنرنمایی البته در خور
تحسین و قدردانی است.

تهران، مهرماه ۱۳۲۶

دکتر علی اکبر سیاسی، رئیس دانشگاه

نگاهی کوتاه به زندگی و خدمات مصطفی قلی بیات

مرحوم مصطفی قلی بیات صمصام‌الملک مردی بود به تمام معنی مطلع از امور کشاورزی کشور. او با تجربه‌ای که در خانواده خود آموخته بود و با تحصیلاتی که در دانشکده کشاورزی گرینویچ کرده و مسافرت‌های زیادی که در نقاط مختلفه اروپا برای تکمیل اطلاعات خویش نموده بود شخصی بود که از هر جهت برای اداره امور کشاورزی ایران آفریده شده بود. مردی بود توانا در کار، وجودی بود فکور و مدبر و وارد در رموز پیچ در پیچ سیاست، بالاتر از همه مرحوم صمصام‌الملک رفیقی بود دلیر و دوستی بود بی نظیر که بلندی نظر و گذشت او در کمتر شخصی دیده می‌شود.

با وجود این که آن مرحوم خود از مطلعین درجه اول کشاورزی به شمار می‌رفت هیچ‌گاه بی‌مشورت متخصصین امر و بدون مطالعه کامل به کاری اقدام نمی‌کرد.

خوشبختانه جریان روزگار هم موقعیت مناسب و خوبی را برای ابراز لیاقت و کاردانی این مرد بزرگ در اختیار وی گذاشت.

از سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ که سمت معاونت وزارت فوائد عامه را داشت پایه‌های محکم و اساسی تشکیلات کشاورزی جدید را بنا نهاد. اولین اقدام آن رادمرد در این راه تشکیل کمیسیونی بود که در روزهای اول به معاونت وزارت فوائد عامه منعقد ساخت. در این موقع مرض طاعون گاوی در سراسر

کشور شایع شده و سرایت و انتقال مرض از محلی به محل دیگر بر اثر عدم اطلاع زارعین و مالکین و دامداران از قوانین صحی به حدی شدید بود که مانند شعله آتش همه جا را فراگرفته و در اندک مدتی اغلب دام‌ها را از بین برده و جماعت کثیری را از هستی به کلی ساقط می‌کرد. در آن هنگام سازمان و متخصصینی برای جلوگیری از این قبیله آفات وجود نداشت. هنوز کسی به ضرورت و وجوب آن پی نبرده بود؛ پول و وسیله کم بود؛ ولی بر اثر جدیت و فعالیت خستگی‌ناپذیر مرحوم بیات که این جانب هم افتخار مشارکت و سمت مشاوره در کلیه کارها را داشتم جلسه‌ای در وزارت فوائد عامه تشکیل و تدابیر لازمه اساسی و اقدامات مفید برای دفع و رفع مرض اتخاذ و هم در آن زمان از طرف دولت پایه بنگاه رازی حصارک گذاشته شد. بعداً یک عده از محصلین آن روز که بعدها مصدر کارها و خدمات بزرگ شدند، مثل مرحوم دکتر حامدی به سعی و کوشش مرحوم بیات تربیت شده و اجرای نقشه عملیات مبارزه با بیماری‌های دامی پا به مرحله عمل گذاشت. به تدریج مدرسه فلاحه هم از وزارت دارایی منتزع و از تهران به کرج منتقل گشت و پایه دانشکده فعلی کشاورزی گذاشته شد.

مرحوم بیات با استعداد ذاتی و کاردانی خود با تمام مشکلات و پیش‌آمدهای سیاسی مبارزه کرده، وزراء مختلف فوائد عامه را با نقشه‌های عملی و مفید خود همراه می‌نمود و نظریات خویش را تعقیب می‌کرد و بالاخره به تدریج بنگاه‌های کشاورزی، دفع آفات نباتی، جنگلبانی، و غیره را تأسیس و در واقع طرح وزارت کشاورزی فعلی را تهیه کرد و پایه‌های آن را استوار ساخت و در نتیجه افکار بلند و فعالیت‌های فوق‌العاده بیات در سال ۱۳۱۲ پس از جلب توجه اعلی حضرت شاهنشاه فقید، اداره فلاحه که در آن روز یکی از دوائر وزارت اقتصاد ملی بود از وزارت مزبور منتزع و به صورت اداره مستقل کل

کشاورزی که در حکم وزارتخانه بود درآمد و فقید مزبور نیز به ریاست آن منصوب گردید و از آن پس قدم‌های بلند و مؤثری در راه توسعه کشاورزی کشور برداشت. انتقال آبیاری سیستان و خالصجات خوزستان و قسمتی از خالصجات اطراف تهران از وزارت دارایی به اداره کل کشاورزی از آن جمله به شمار می‌رود.

توسعه زراعت چای و تأسیس کارخانه‌های چای‌سازی و تشکیل شرکت‌های مرکزی مخصوصاً شرکت پنبه که خدمات غیرقابل وصفی به کشاورزی و ترقی زراعت پنبه نمود و همچنین شرکت‌های آبیاری و ماشین‌های کشاورزی که هر يك به نوبه خود با يك برنامه صحیحی ایجاد و شروع به کار کردند نتیجه خدمات آن رادمرد بزرگ میهن‌دوست می‌باشد.

زحماتی که این عنصر لایق متحمل شد و نقشه‌های وسیعی که برای عمران کشاورزی کشور طرح کرد و به مرحله عمل درآورد هیچ‌گاه از خاطره علاقه‌مندان به کشور و کسانی که با مشارالیه کار کرده‌اند محو نخواهد شد.

مرحوم بیات برای کار مقید به وقت و ساعت نبود و با وجود مزاج ضعیف و کسالت استمراری چه بسا تا نصف شب در پشت میز می‌نشست و برای توسعه کشاورزی کشور نقشه‌ها کشیده، طرح‌ها می‌ریخت. نظرهای بلند و نقشه‌های بزرگی که در آن ایام پیدا شده و به دست کارشناسان کشاورزی اجرا می‌گردید مولود افکار این مرد توانا بود.

این جانب سالیان دراز با مرحوم صمصام‌الملک بیات همکار بودم و به اتفاق آن فقید فرسنگ‌ها در مناطق مختلف این کشور پهناور مسافرت نمودم. چه شب‌ها در بیابان‌های خشک یا در گردنه‌های پر از برف در میان طوفان به سر بردیم تا این‌که بالمال نقشه‌های کشاورزی ایران تهیه و شروع به اجرا گردید. هر قدمی که برداشته می‌شد در روحیه صمصام‌الملک قدرت نوینی ایجاد

می‌کرد و در قبال هر پیشرفتی فعالیتش بیشتر می‌شد، ولی غافل از این‌که توانایی انسان هم حدی دارد و بیماری مهلکی که در بدن او نهفته بود با مشقات و فعالیت‌های شبانه‌روزی دست به دست داده با سرعت زیادی او را به طرف مرگ غیرمنتظره سوق داد. آخرین مسافرتی که به اتفاق رفتیم سفر خوزستان بود. آن‌جا نقشه‌هایی برای تهیه مقدمات آبیاری و استفاده از اراضی شاهپور و غیره کشیده، سپس به اتفاق از راه کناره به فارس عزیمت کردیم و در آن‌جا از یکدیگر جدا شدیم. این‌جانب به تهران آمدم و آن مرحوم از راه کرمان به بلوچستان و مکران و حدود چاه‌بهار رهسپار شد. متأسفانه در نتیجه این مسافرت ممتد خستگی و ضعف طوری به مزاجش مستولی گردید که دیگر قادر به مقاومت در مقابل مرض نبود پس از چندی چون معالجه در تهران میسر نشد برای مداوا به سوی اروپا رفت، ولی متأسفانه دیگر از این سفر برگشت و دوستان و علاقه‌مندان را به انتظار ابدی باقی گذاشت. مایه خوشوقتی و تسلی ما، در فقدان چنین وجود مغتنم، تنها آن است که نقشه و کارهایی که مرحوم بیات طرح و شروع نموده بود در سرلوحه برنامه وزارت کشاورزی قرار گرفته و با وجود تمام ناملازمات و گرفتاری‌ها و جنگ، نظریات آن مرحوم به تدریج عملی گشته است و مسلم است که روح پرفروش آن فقید با ملاحظه فعالیتی که اخلاقش در راه اجرای آرزوها و آمالش انجام می‌دهند غرق سرور و شادی خواهد بود.

احمد حسین عدل

وزیر کشاورزی